

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 658:005.922.1:33

Баланюк І.Ф.,
д.в.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту
Максимюк М.М.,
аспірант кафедри обліку і аудиту
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника"

СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Balaniuk I.F.,
dr.sc.(econ), prof., head of department of accounting and auditing
Maksymiuk M.M.,
graduate student of department of accounting and auditing
V.Stefanyk Precarpathian National University

ESSENCE OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

Постановка проблеми. Обмеженість економічних ресурсів, що констатується вченими-економістами, зумовлює конкуренцію в боротьбі за них на макро- та мікрорівнях. Критерій ефективності їх використання є основним показником, на основі якого й відбувається розподіл зазначених ресурсів. Їх наявність – важлива умова функціонування підприємств. Сучасний стан економічного середовища характеризується нестійкістю та низкою загроз, які посилюються за рахунок зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів. Саме тому розвиток підприємств відбувається в основному не за рахунок зростання конкурентоспроможності, а за рахунок їх здатності мінімізувати вплив негативних зовнішніх факторів на свою діяльність та протистояти їм.

У зв'язку з підвищенням рівня конкуренції, розширенням ринку та глобалізацією, зростанням невизначеності економічного середовища виникла необхідність формування відповідного економічного простору діяльності підприємств. Саме з метою вчасного та адекватного реагування на існуючі загрози у світі спостерігається стрімкий паралельний розвиток таких самостійних напрямів наукових досліджень, як екосестейт (вивчає проблеми економічної безпеки держави) та екосекент (зосереджує свою увагу на економічній безпеці підприємства) [1, с. 6].

Тому актуальним стає вивчення діяльності підприємства на основі визначення його економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над концепцією економічної безпеки та дослідженням її характерних рис на рівні підприємств займаються такі науковці, як Б. Б. Батюк, О. О. Бондаренко, З. С. Варналій, О. А. Грунін, А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, М. М. Єрмошенко, М. І. Камлик, О. А. Кириченко, А. В. Кірієнко, Ю. Б. Кракос, І. П. Мойсеєнко, І. Л. Плетнікова, Н. Ю. Подольчак, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко, В. А. Тамбовцев. Проте, попри наявність широкого спектру трактувань поняття економічної безпеки, доцільно поглибити їх систематизацію, давши визначення на рівні розвитку підприємств.

Постановка завдання. Для обґрунтованого визначення сутності економічної безпеки підприємства необхідно звернутися до історії виникнення поняття, уточнити його зміст, та дослідити місце економічної безпеки підприємства в загальній концепції системи економічної безпеки. Тому для вирішення окресленої проблеми поставлено завдання: визначити місце і роль економічної безпеки підприємства в системі загальної економічної безпеки; дослідити існуючі визначення поняття "економічна безпека підприємства"; сформулювати єдині теоретичні підходи до визначення категорії "економічна безпека" на макrorівні та навести власне її трактування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління економічною системою передбачає створення оптимальних умов її функціонування, або відповідного середовища, тобто – забезпечення безпеки її діяльності. Такою системою може бути як світова економіка, держава чи її регіон, так і підприємство чи фізична особа. Методом убезпечення діяльності є протистояння загрозам, які для

різних суб'єктів є різними (для держави це – територіальна цілісність, незалежність та самостійність, забезпечення прав та свобод населення, соціальна справедливість; тоді як для підприємств та фізичних осіб – в основному права на недоторканність матеріальних ресурсів та існування).

За допомогою термінологічного дослідження та історичного методу розглянемо генезис розвитку науки про економічну безпеку.

Поняття "економічна безпека" виникло в момент появи держави як такої і є складовою частиною національних інтересів. Перші міркування щодо необхідності безпеки в економічній сфері дійшли до нас у "Політеї" Платона. Його підхід полягав у необхідності балансування благ, оскільки їх надлишок або нестача призводили до конфліктів, війн, до перетворення на "державу, що лихоманить". Описуючи свою ідеальну державу, Платон звертав увагу на збалансованість використання та розподілу ресурсів з метою забезпечення сталого розвитку, миру та добробуту, що й було одним із перших примітивних втілень концепції економічної безпеки. Економічне використання поняття "безпека" почалося ще в Стародавньому Римі – латинське "securitas" мало значення "безпека", "надійність" ("Securitas Imperium", тобто "Безпека імперії" – напис на римських монетах) [2].

Поняття "безпека" знайшло широке використання в економіці. Найбільш часто "економічну безпеку" розглядають як здатність економічної системи забезпечити свій незалежний розвиток, функціонування, захищеність своїх інститутів та інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз. Багато науковців під економічною безпекою будь-якої системи розуміють сукупність властивостей її виробничої підсистеми, що забезпечує досягнення цілей усієї системи.

Т. Г. Васильців зауважує, що пріоритетною передумовою безпеки соціально-економічних систем є забезпечення безпеки її окремих складових (суб'єктів) – "цей аспект необхідно обов'язково враховувати при окресленні суті поняття економічної безпеки вищих рівнів ієрархії управління економікою (держави, регіону, галузі)" [3, с. 9–10].

Економічна безпека – це динамічна складова економіки, що адаптується до вимог свого часу та потребує врахування специфічних, адресних особливостей об'єкта дослідження (наприклад, галузі).

Також варто розрізнити поняття "економічна безпека підприємства", "економічна безпека підприємництва" та "економічна безпека підприємницької діяльності". У відповідності до Господарського кодексу України, підприємством є самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування (або іншими суб'єктами) для задоволення суспільних та особистих потреб через систематичне здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності. Підприємництво – самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання (підприємствами) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [4].

Загальна система економічної безпеки з виокремленням основних об'єктів на конкретних рівнях економічної структури та її функціональними складовими наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Рівні економічної безпеки та їх характеристика

Рівень економічної безпеки	Об'єкт	Функціональні складові	Місце та значення категорії
Світова економічна безпека	Макроекономічна система, світова економіка	Чинники та складові конкурентоспроможності на макrorівні	Роль країн на світовому ринку
Економічна безпека держави	Економічна система країни	Фінансова, технологічна, соціальна, бюджетна, екологічна та ін.	Стан захищеності держави від зовнішніх економічних загроз
Економічна безпека регіонів	Економіка регіону, адміністративно-територіальної одиниці	Фінансова, технологічна, соціальна, бюджетна, екологічна та ін.	Проекція економічної безпеки країни в регіональному вимірі
Економічна безпека галузі	Галузь економіки	Нормативна, фінансова, екологічна, інформаційна та ін.	Безпека функціонування галузі економіки як окремого об'єкта економіки
Економічна безпека підприємництва	Процес ведення господарської діяльності	Нормативне забезпечення, фінансова складова, рівень конкуренції, податкове навантаження та ін.	Підприємництво – як об'єднання суб'єктів господарювання
Економічна безпека підприємства	Підприємство	Загрози та перспективи, діяльності, економічна ефективність, внутрішні складові підприємства	Економічна безпека на мікрорівні
Економічна безпека особи	Економічні ресурси особи	Доходи, видатки, заощадження	Економічна безпека на найнижчому рівні

Джерело: складено авторами на основі [3, с. 41]

Я. А. Жаліло виокремлює три рівні національної економічної безпеки – держави загалом, підприємства (як суб'єкта господарювання) та, відповідно, особи. Розмежування окремих рівнів науковець здійснює на основі змісту основних відтворювальних процесів – перерозподілу ресурсів на загальнодержавному рівні, забезпечення процесу виробництва для підприємств та споживання – для особи [5, с. 87–93].

З метою більш повного "вертикального" поділу рівнів економічної безпеки, виокремлюють економічну безпеку галузі чи сектора економіки, а у галузево-територіальному аспекті – економічну безпеку регіону. Також можна зробити висновок, що категорія економічної безпеки підприємницької діяльності є частиною поняття економічної безпеки підприємництва як сектора економіки. Вона відображає рівень захищеності та безпечності ведення підприємством господарської діяльності на відповідному ринку, що пов'язано із залученням ресурсів, ризиком та має на меті систематичне отримання прибутку. Відповідно економічна безпека підприємницької діяльності стосується лише окремої діяльності підприємства, але серед її загроз – втрата майна і ресурсів, які підприємство залучає до ведення цієї діяльності.

Оцінка та аналіз формування, стану й динаміки економічної безпеки передбачають з'ясування суті зазначеного поняття. Визначення місця та рівня економічної безпеки підприємства недостатньо для повної характеристики досліджуваної категорії. Для цього потрібно проаналізувати всю сукупність визначень і трактувань економічної безпеки, які були запропоновані різними науковцями.

Загалом їх можна згрупувати за такими критеріями:

- ефективність використання ресурсів, прибутковість підприємства;
- стан виробничої системи, розвитку підприємства;
- захищеність діяльності, інтересів підприємства, протистояння загрозам (табл. 2).

Таблиця 2

**Систематизація визначень наукового поняття
"економічна безпека підприємства"**

Автори	Визначення поняття "економічна безпека підприємства"
1	2
<i>За критерієм: ефективності використання ресурсів, прибутковості підприємства</i>	
Грунін О. А. [6, с. 12–13]	Такий стан господарюючого суб'єкта, в якому він за найефективнішого використання корпоративних ресурсів досягає захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і, в основному, забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику
Кириченко О. А., Кудря І. В. [7, с. 23]	Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат по цінних паперах підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів
Ермошенко М. М. [8, с. 27]	Наявність прибутку у підприємства
Бондаренко О. О., Сухецький В. А. [9, с. 38]	Є поняттям складним і комплексним і його визначають: сукупність робіт, які забезпечують платоспроможність підприємства та ліквідність його оборотних активів; організація контролю усіх видів діяльності підприємства з метою підвищення його ефективності; кваліфікація, компетентність та активність менеджерів; ефективність використання усіх видів ресурсів; процес попередження можливих збитків через внутрішні та зовнішні загрози тощо
Левків Г. Я., Батюк Б. Б. [10, с. 98]	Стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технології) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується максимально ефективне їх використання з метою забезпечення стабільного функціонування і динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним діям
Кірієнко А. В. [11, с. 6]	Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі
<i>За критерієм: стану виробничої системи, розвитку підприємства</i>	
Тамбовцев В. А. [12, с. 37]	Сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи
Камлик М. І. [13, с. 9]	Стан розвитку суб'єкта господарювання, який характеризується стабільністю економічного та фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів і протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності
Єпіфанов А. О., Пластун О. Л. [14, с. 19]	Стан підприємства, що: дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність у довгостроковому періоді; забезпечує достатню фінансову незалежність; задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення; здатен протистояти існуючим і виникаючим небезпекам, що прагнуть завдати фінансової шкоди підприємству або змінити всупереч бажанню структуру власного капіталу, або примусово ліквідувати підприємство

продовження табл. 2

1	2
<i>За критерієм: захищеності діяльності, інтересів підприємства, протистояння загрозам</i>	
Плетнікова І. Л. [15, с. 7]	Стан захищеності його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність
Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. [16, с. 87]	Міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства
Кракос Ю. Б., Серик Н. І. [17, с. 7]	Захищеність виробничо-господарської діяльності підприємства від небажаних змін в цих сферах як з боку зовнішніх, так і внутрішніх чинників
Варналій З. С. [18, с. 38]	Результат комплексу складових, орієнтованих на усунення фінансово-економічних загроз функціонування та розвитку підприємства і забезпечення його фінансової стійкості й незалежності, високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу, оптимальності та ефективності організаційної структури, правового захисту діяльності, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів
Шаваєв А. Г., Багаутдінов А. Т. [19, с. 445–446]	Стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей
Мойсєєнко І. П., Марченко О. М. [20, с. 15]	Фінансово-економічний стан підприємства, який забезпечує захищеність його фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз та створює необхідні фінансово-економічні передумови для стійкого розвитку в поточному та довгостроковому періодах
Подольчак Н. Ю., Карковська В. Я. [21, с. 5]	Захищеність потенціалу підприємства у різних сферах діяльності від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення

Джерело: систематизовано авторами

Автори А. І. Сухоруков, С. З. Мошенський, О. М. Петрук [22, с. 53] виокремили декілька підходів до наукового вивчення проблем економічної безпеки:

- на основі теорії соціально-економічних катастроф – як напрям протидії та запобігання кризовим явищам;
- за допомогою теорії ризиків – як рівня їх прийнятності та оцінки;
- відповідно до теорії конфліктів – виникнення протиріч як загроза економічній безпеці;
- згідно із положеннями теорії самоорганізації складних систем – досліджує основи та закони функціонування й стабільності складних систем (в т. ч. й економічних).

Останній із зазначених підходів, заснований на теорії Нобелівського лауреата І. Пригожина вважається найперспективнішим для подальших розробок із вивчення економічної безпеки, зокрема: на рівні підприємств. Рівень економічної безпеки підприємництва не можна оцінити певним статистичним показником [23].

Беручи до уваги попередні класифікації визначень економічної безпеки підприємства, можемо виокремити як мінімум, три складові компоненти, які можна долучити до визначення її сутності:

- ефективність функціонування;
- існуючий рівень економічної незалежності підприємств, як стану виробничої системи та розвитку;
- здатність до подальшого розвитку (збільшення обсягів та підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності, формування раціональної територіально-галузевої структури підприємництва; підвищення рівня конкурентоспроможності тощо).

Можемо констатувати, що економічна безпека підприємства – це загальний рівень систем функціонування підприємства, що характеризує результат його діяльності, ефективності використанні всіх його наявних та потенційних ресурсів, реальний стан економічної незалежності та конкурентоспроможності й відносний рівень захищеності від можливих внутрішніх і зовнішніх загроз.

Економічну безпеку підприємства формують такі основні складові, як рівень ефективності використання наявних ресурсів у минулих періодах, теперішній стан підприємства, який можна охарактеризувати рівнем дотримання вимог та нормативів, і потенційний рівень стійкості майбутньому щодо загроз, які можуть виникнути чи мати негативний вплив на діяльність підприємств (рис. 1).

Рис. 1. Функціональні складові економічної безпеки підприємств

Джерело: авторська розробка

У конкурентному середовищі не можна виокремити певний коефіцієнт рівня економічної безпеки, адже він відрізняється як в окремих галузях, регіонах, країнах, так і в окремих підприємствах, зважаючи на особливості їх діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Необхідність наукового вивчення та подолання загроз економічній системі знайшли своє відображення в підході визначення економічної безпеки, що активно досліджується як цілісна система. Економічна безпека підприємства відображає рівень його стійкості до загроз діяльності. Разом із тим науковці концентрують свою увагу на різних характерних ознаках економічної безпеки підприємства, а саме – рівні ефективності використання ресурсів підприємства, його стан як виробничої системи та рівень захищеності від потенційних загроз. Проте дані показники є взаємопов'язаними та не можуть розглядатись окремо від інших, тому економічну безпеку підприємства необхідно розглядати як комплексну, складну економічну систему, яку формують вищевказані характеристики ефективності використання ресурсів, рівня оптимізації діяльності та економічної стійкості у майбутньому.

Література

1. Бинько И.В. Как обеспечить экономическую безопасность Украины / И.В. Бинько // Всеукраинские ведомости. – 1997. – № 138 (810). – С. 3–8.
2. Online Etymology Dictionary, Securitas, Securitas / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etymonline.com>
3. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкович, В. В. Каркавчук. – Львів: Ліга-Прес, 2012. – 386 с.
4. Господарський кодекс України: станом на 16 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – К.: Парлам. вид-во, 2015. – 192 с.
5. Жаліло Я.А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я.А. Жаліло // у зб. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К.: Сатсанга, 2001. – 224 с.
6. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин. – СПб: Питер, 2002. – 160 с.
7. Кириченко О. А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи / О.А. Кириченко, І.В. Кудря // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 22–26.
8. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] / М.М. Єрмошенко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
9. Бондаренко О.О. Фінансово-економічна безпека підприємства: теоретичний та практичний аспекти / О.О. Бондаренко, В.А. Сухецький // Ефективна економіка. – 2014. – №10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580>.
10. Левків Г.Я. Психологічні чинники економічної безпеки підприємств АПК / Г.Я. Левків, Б.Б. Батюк // Вісник Хмельницького національного університету: 36. наук. пр. – Хмельницький. – 2011. – Т. 3. – № 5. – С. 97–99.
11. Кірієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / А. В. Кірієнко. – Київ, 2000. – 19 с.
12. Тамбовцев В.А. Объект экономической безопасности России / В.А. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 35–42.
13. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект / М.І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
14. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – 295 с.
15. Плетнікова І.Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.07.04 "Економіка транспорту і зв'язку" / І.Л. Плетнікова. – Харків,

2001. – 15 с.

16. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

17. Кракос Ю.Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю.Б. Кракос, Н.И. Серик // Экономика. Финансы. Право. – 2006. – № 12. – С. 7–13.

18. Економічна безпека / З.С. Варналій, П.В. Мельник, Л.Л. Тарангуп та ін. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

19. Экономическая безопасность / А.Г. Шаваев, А.Т. Багаутдинов и др. – М.: Правовое посвящение, 2001. – 512 с.

20. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.

21. Подольчак Н.Ю. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки / Н.Ю. Подольчак, В.Я. Карковська. – Львів: Вид-во Львів. політех. – 2014. – 268 с.

22. Сухоруков А.І. Національна економічна безпека / А.І. Сухоруков, С.З. Мошенський, О.М. Петрук. – Житомир: Рута, 2010. – 384 с.

23. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986. – 431 с.

References

1. Binko, I.F. (1997), "How to ensure the economic security of Ukraine", *Vseukrainskie vedomosti*, no. 138 (810), pp. 3-8.

2. Online Etymology Dictionary, Securus, Securitas, available at: <http://www.etymonline.com>

3. Vasytsiv, T.H., Voloshyn, V.I., Boikevych, O.R. and Karkavchuk, V.V. (2012), *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia* [The financial and economic security of Ukraine: Strategy and mechanisms of ensure], Lviv, Ukraine, 386 p.

4. "Commercial Code of Ukraine" (2015), *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Parlam. vyd-vo*, Kyiv, Ukraine, 192 p.

5. Zhalilo, Ya.A. (2001), "Strategy of providing of economic security of Ukraine. Priorities and problems of implementation", *Stratehiia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. Priorytety ta problemy implementatsii* [Strategy of national safety of Ukraine is in the context of experience of world association], Satsanga, Kyiv, Ukraine, 224 p.

6. Grunin, O.A. (2002), *Ekonomicheskaya bezopasnost organizatsii* [Economic safety of the organization], Piter, St.-Peterburg, Russia, 160 p.

7. Kyrychenko, O.A. and Kudria, I.V. (2009), "Improvement of financial security companies in crisis", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 10, pp. 22-26.

8. Yermoshenko, M.M. (2013), *Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia* [Financial security state: national interests, real threats, strategy software], KNTEU, Kyiv, Ukraine, 399 p.

9. Bondarenko, O.O. and Sukhetskyi, V.A. (2014), "Financial and economic security: a theoretical and practical aspects", *Efektivna ekonomika*, no. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580>.

10. Levkiv, H.Ya. (2011), "Psychological factors of economic security of agricultural enterprises", *Visnyk Hmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Zb. nauk. pr.*, no. 3, pp. 97-99.

11. Kirienko, A.V. (2000), "The mechanism to achieve and maintain economic security", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Kyiv National. Econ. University, Kyiv, Ukraine, 19 p.

12. Tambovtsev, V.A. (1994), "The object of economic security of Russia", *Voprosy ekonomiki*, no. 12, pp. 35-42.

13. Kamlyk, M.I. (2005), *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytskoi diialnosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt* [The economic security of entrepreneurship. Economic and legal aspects], Atika, Kyiv, Ukraine, 432 p.

14. Yepifanov, A.O. and Plastun, O.L. (2009), *Finansova bezpeka pidpriemstv i bankivskykh ustanov* [Financial security of enterprises and banks], DVNZ "UABS NBU", Sumy, Ukraine, 295 p.

15. Plietnikova, I.L. (2001), "Determining the level and ensuring economic security of the railway", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.07.04, Kharkiv, Ukraine, 15 p.

16. Kozachenko, H.V., Ponomaryov, V.P. and Liashenko, O.M. (2003), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security: the nature and mechanism of security], Libra, Kyiv, Ukraine, 280 p.

17. Krakos, Yu.B. and Serik, N.Yu. (2006), "Approach to the assessment of the financial component of economic security", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 12, pp. 7-13.

18. Varnalii, Z.S., Melnyk, P.V., Taranhul, L.L. et al. (2009), *Ekonomichna bezpeka* [Economic security], Znannia, Kyiv, Ukraine, 647 p.

19. Shavaev, A.H., Bahautdinov, A.T. et al. (2001), *Ekonomicheskaya bezopasnost* [Economic security], Pravovoye posvezhchenie, Moscow, Russia, 512 p.

20. Moiseienko, I.P. and Marchenko, O.M. (2011), *Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Management of financial and economic safety of the enterprises], Lviv, Ukraine, 380 p.

21. Podolchak, N.Yu. and Karkovska, V.Ya. (2014), *Orhanizatsiia ta upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky* [Organization and management of financial and economic security], Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Lviv, Ukraine, 268 p.

22. Sukhorukov, A.I., Moshenskyi, S.Z. and Petruk, O.M. (2010), *Natsionalna ekonomichna bezpeka* [National Economic Security], Ruta, Zhytomyr, Ukraine, 384 p.

23. Prigozhin, I. and Stengers, I. (1986), *Poryadok iz khaosa. Novyy dialog cheloveka s prirodoy* [Order out of chaos. The new dialogue between man and nature], Progress, Moscow, Russia, 431 p.